

Björn Weiler, *Paths to Kingship in Medieval Latin Europe, c. 950–1200*, New York: Cambridge University Press, 2021, 490 str.

Da politička historija i srodni joj oblici nisu *passé*, pokazalo se još krajem prošloga stoljeća. U svom osvrtu na povratak tradicionalnih tema u historiografiju Jacques Le Goff u svojoj knjizi eseja *History and Memory* priznaje da je takvo što neizbježno, ali i da traži reviziju, upozoravajući na koban slučaj Burbonaca koji su se nakon Revolucije vratili u Francusku, a da „ništa nisu naučili niti zaboravili“. U ovu kategoriju „povratnika“ definitivno ne spada *Paths to Kingship in Medieval Latin Europe, c. 950–1200*, nova monografija britanskog medievista Björna Weilera, trenutno predavača na velškom Aberystwyth University i autora još dviju monografija (*King Henry III and the Staufien Empire* i *Kingship, Rebellion and Political Culture*) te više znanstvenih radova o državnom uređenju i političkoj kulturi latinske Europe. Knjiga je plod dugogodišnjeg istraživanja kraljevske vlasti u ranom i razvijenom srednjem vijeku te se dotiče više-manje svega što ona podrazumijeva. U prvom je planu, naravno, zadobivanje takve vlasti, naznačeno u naslovnim „putevima do kraljevstva“, koji se tako prevode poštujući izgublenu jezičnu distinkciju između kraljevstva (*kingship*) i kraljevine (*kingdom*), ponekad nadoknađenu metonimijskom upotrebom *krune*. Suštinski jedinstven model kraljevstva na čitavom prostoru latinskog kršćanstva opisuju raznovrsna narativna vrela iz 11. i 12. stoljeća, zbog čega je Weilerova studija koncipirana kao svojevrsan niz komparativnih biografija vladara Norveške, Danske, Škotske, Engleske, Francuske, Svetog Rimskog Carstva, Poljske, Češke, Ugarske, Sicilije i Jeruzalema.

Pored uvoda (1-21), rasprave (24-398) i zaključka (399-411), knjiga sadrži popis kratica (x), kronologiju događaja (xi-xiii), zemljovid (xiv-xv), opsežnu bibliografiju (412-463) te indeks imena i naziva (464-475). Rasprava je podijeljena na pet tematskih cjelina, a svaka od njih počinje uvodnim tekstom za kojim slijede dva poglavlja. Prvom cjelinom, *Foundations* (24-63), autor čitatelja uvodi u transregionalni karakter istraživanja. Poglavlje *Politics and Power in High Medieval Europe, c. 1000–1200* поближе definira mjesto i vrijeme studije te nudi kontekst potreban za razumijevanje onodobne politike, dok *Foundational Texts* ukazuje na važnost biblijskih, patrističkih i klasičnih tekstova u strukturiranju srednjovjekovnih modela vlasti. Započinjući s epistemološkim ograničenjima kraljevskih biografija i njihovoj vezi s povijesnom zbiljom, u sljedećoj cjelini *Creating Kingship* (65-115), Weiler izlaganje nastavlja pod naslovom *Becoming King* te na temelju europskih primjera kralja zakonodavca suprotstavlja kralju tiraninu. Kraljevski model upotpunjuje poglavlje *Conferring Kingship*. Ondje uvodi motiv sporazuma između kralja i elite kao preduvjet dolaska na vlast. Slijedi cjelina *Succession* (117-225) u kojoj autor skicira prekaru stvarnost interregnuma koji su obilježili čak dvije trećine sukcesija u promatranom periodu, ističući često zanemarenu ulogu elite. U *Duties, Norms and Process* kao posljedicu kriznih razdoblja vidi odstupanja u interpretaciji nasljednih zakona, dok čitavu sliku dodatno zamučuje poglavlje *Designating an Heir*, gdje umjesto smrt vladara Weiler za pravi početak izbornog procesa uzima pripremu njegova nasljednika koja se odvija na vojnom, intelektualnom i bračnom planu. Nastojeći čitatelju približiti izborne mehanizme, autor u cjelini *Election* (227-302) istražuje njihovu ideološku podlogu. U poglavlju *Unanimity and Probity* poziva se na povijesnu praksu kako bi dokazao tezu o izboru kao moralnom, jednoglasnom i slobodnom činu. O sastavu elite, posredničkoj ulozi premeta te logističkim aspektima izbornog procesa koji su često dovodili do njegova razvlačenja razglaba u poglavlju *Choosing a King*. U posljednjoj cjelini, *Inauguration* (303-398), autor podsjeća da proces preuzimanja vlasti ne završava krunidbom, već konsolidacijom vlasti u narednom razdoblju. Samim

ustoličenjem više se bavi poglavlje *Enthroning the King*, pridajući veliku važnost simboličkoj vrijednosti ceremonija. Rasprava se zaokružuje poglavljem *Beyond Enthronement* koje kralja prati u odlučujućim potezima nakon preuzimanja vlasti, kada uprežući savezništva nastoji moć ostvariti na terenu.

Weiler u svojoj je raspravi otvara mnoga važna pitanja. Ono što zaista upada u oko jest jednostavan, gotovo priprost pristup povijesnim temama. Počevši od prvih redaka uvoda, usuđuje se postaviti naizgled banalna pitanja: „This book is about power“, najavljuje, „How could it legitimately be acquired?“ (1) Zapitamo li se tko je i kako mogao postati kralj, tko je o tome odlučivao te kakav je odnos ideologije i prakse, naći ćemo se pred problemima kojima se dugo nitko nije ozbiljno pozabavio. Mnogo toga uzimalo se „zdravo za gotovo“ i nekritički prepisivalo iz historiografije 19. stoljeća te starije kulturne antropologije. ODMAŽE I ČINJENICA DA SU ZNANSTVENI TRENDOVI DRUGE POLOVICE 20. STOLJEĆA UGLAVNOM ZAZIRALI OD KLASIČNE POLITIČKE HISTORIJE, SVODEĆI JU NA DOGAĐAJNICU. Tako su politička kultura srednjega vijeka i njezine manifestacije ostali razmjerno zanemarenim sferama istraživanja. Međutim, koliko god pohvalan, ovakav je pristup dvosjekli mač koji autora katkada navodi da konstatira ono očito. Primjerice, čini se da „otkrivamo toplu vodu“ kada na više mjesta čitamo da kraljeva legitimnost ovisi o podršci njegovih podanika. Prilika je za ukazati na još jedan dvosjekli mač. Naime, Weiler je prilično dobro upućen u nekoliko tema koje se provlače knjigom. Jedna od njih je trop „okljevujućeg kralja“, *rex renitens*, onoga koji odbijajući krunu stječe legitimitet. Premda specijalizacija za određeno područje *per se* ne može značiti ništa loše. Dapače, postavlja se pitanje ističe li se ovaj aspekt vlasti u toj mjeri upravo zbog Weilerovih pionirskih radova na tu temu i je li kao takav u široj slici precijenjen. Pogledamo li katalog zemalja kojih se monografija dotiče, može se postaviti slično pitanje. Samom izboru ne može se puno prigovoriti, ali jasno je da autor neke zemlje poznaje bolje od drugih. Stoga toliko govora o Engleskoj, Siciliji i Skandinaviji, a tako malo o Francuskoj. Možda bi francuski model, za kojega i sam Weiler priznaje da djelomice odudara od ostalih, mogao ugroziti ideju o zajedničkim idejnim postavkama latinskih kraljevina? U svakom bi slučaju otežao istraživanje, ali to se ne može uzeti za opravdanje. Osim toga, primjeri iz većine zemalja pomalo su selektivni. Šteta je što nije bilo više riječi o Ugarskoj 12. stoljeća i vladarima koji su manje predmet legende u odnosu na Stjepana i Ladislava. Možda bi i to narušilo Weilerov model?

Ovim kritikama ipak ne treba davati preveliku težinu. Okosnica rada i dalje je solidna. Konkretno, tri su glavna razloga zašto je ovo djelo vrijedno pažnje. Najprije, Weilerov *historiografski idealizam* u prvi plan stavlja „normativne okvire“ (*normative frameworks*) unutar kojih se odvija srednjovjekovna politika. Normativni se okviri oslanjaju na teoriju (kršćanske i klasične autoritete) i povijesnu praksu, ali bitno je istaknuti da ih Weiler ne smatra krutim šablonama; naprotiv, ističe da interpretacijske mogućnosti ostavljaju dovoljno prostora za sukob različitih gledišta. I za samo kraljevstvo tvrdi: „As a concept, it was universal, even if, as a practice, it was by no means uniform“. (3) Postoje izuzeci koji potvrđuju pravilo, pa se i učestalo odstupanje od pojedinog normativnog okvira može shvatiti kao njegova potvrda, ukazujući na važnost idealtipskog. Na metodološkoj razini, doista je zadovoljstvo pratiti autora kako uspješno balansira između ideje i povijesne prakse te makro i mikro pristupa. Tu je i pristojno baratanje konceptima iz filozofije, kulturne antropologije i sociologije. Paul Veyne svojevremeno je upozoravao da pristupati dokaznom materijalu takvom kakav jest, „bez teorije“, znači isto što i nesvjesno slijediti neki teorijski model, a monografija kao da na tragu njegove opaske nastoji pokazati kako teorija olakšava istraživanje, tim više ako postoji za nju izdvojeno mjesto. Iako detaljni uvodi često razočaraju jer vode u ponavljanje, ili gore, rad svode na najavu, ovdje im se nema što prigovoriti. Izlaganje čine

preglednijim, olakšavajući čitatelju snalaženje u tekstu. Nadalje, stjecanje vlasti je prema autoru proces, a ne događaj, što omogućuje poimanje povijesne stvarnosti u njezinoj punini. Zakraljiti se (*becoming king*) ne podrazumijeva samo krunidbu. Ona je zapravo najmanje bitna, a prethodi joj čitav proces „predizborne“ kampanje – pregovaranje s elitama i konkurentima, nakon čega slijedi i „postizborna“ kampanja – namirivanje dugova, pridobivanje preostalih neistomišljenika te obilazak kraljevstva i uspostavljanje vlasti na terenu, posljednji i najvažniji korak u vremenima tzv. *peripatetičkih kraljevstava* (*peripatetic kingship*). Izborom i krunidbom proces zakraljenja nije završavao, već kulminirao, nakon čega su slijedile tri najopasnije, ustvari formativne godine kraljevske službe u kojoj se vlast imala konsolidirati. Konačno, autor pregovore (*negotiation*) prepoznaje kao nezaobilazan korak na putu do vlasti. Latinska su kraljevstva u širem smislu sva redom izborne monarhije koje ovise o skupini kraljotvoraca (*king-makers*). Premda *populus* nije uključen u izborni proces, pojedinac se legitimno ne može zakraljiti bez konsenzusa svojih podanika, prvenstveno užihi elita te je za uspješno pregovaranje potrebno još u mladosti graditi društvene mreže. Sve se svodi na pregovaranje, čak i u slučaju prisile jer ni ona sama nema učinka bez odgovora druge strane. Samovolja je, ukratko, neodrživa.

No to nije sve. Studija potiče na budno preispitivanje onoga što je „svima jasno“. U tom kontekstu, terminološki precizan, Weiler uvijek nastoji razlikovati naizgled slične pojave. Tako *sakralno kraljevstvo* (*sacral kingship*), krovni pojam za sve oblike „božanskih vlasti“ diljem svijeta, razlikuje od *liturgijskog* (*liturgical kingship*), specifičnog za latinsko kršćanstvo. Odlika je posljednjeg da se kraljev lik, koji je, istina, *dei gratia*, ipak ne poistovjećuje s božanstvom, u čemu će kasnije rani novi vijek postupati s puno manje zadržke. Bez obzira na to da monografija stavlja razmjerno malo fokusa na prostor Ugarske, ona svakako može biti od koristi i hrvatskoj historiografiji. Uostalom, ovi su krajevi dio latinske Europe i po toj činjenici dionici zajedničke političke kulture. Vladarske privilegije poput Magne Carte i Zlatne bule Andrije II. moraju se shvatiti u kontekstu svoga nastanka, odnosno na relaciji kralj-aristokracija. Svojevremeno ovi dokumenti nisu bili percipirani kao što se to danas, gledano anakrono, čini – kao očajnički potezi slabih vladara. Aristokraciji nipošto nije u interesu da se vladar kojega su izabrali i kojemu su se obvezali na vjernosti smatra nesposobnim. Zdravorazumski, ne bi li se u tom slučaju i aristokracija poimala kao slaba i nesposobna za vladanje? Delegitimizacijom kralja aristokracija delegitimizira samu sebe. Govoreći o anakronizmima, valja se dotaknuti i dinastijskih mijena. U zemljama latinskog kršćanstva uspon strane dinastije na prijestolje nije se percipirao kao nacionalna katastrofa. To, naravno, ne znači da nove dinastije nisu mogle uvesti radikalne promjene u strukturu kraljevina, poput onih u jedanaeststoljetnoj Engleskoj. Međutim, kršćanski je milje osiguravao određeni kontinuitet među vladarskim linijama. Veća je katastrofa bila imati vladara koji nije dobar kršćanin ili nije kršćanin uopće, nego imati stranca. U tom smislu i 1102. gubi značaj koji joj se nekada pridavao, a koji joj se uz nešto manje patetike pridaje i danas.

Na koncu, ostaje nam knjigu preporučiti medievistima, ponajprije sveučilišnim nastavnicima. Ona popunjava prazninu za koju mnogi nisu bili ni svjesni da postoji. Nije bezrazložno nadati se da će ovako intrigantna studija jednostavnog stila svoje mjesto pronaći i na popisima literature kolegija srednjovjekovne i političke povijesti. Isto se ne može reći i za širu publiku. Tekst nije popularnoznanstvenog karaktera te će na mjestima zasigurno djelovati prezasićen detaljima. Ipak, kad smo kod javnosti, treba podsjetiti i da stručna literatura može biti relevantna za vrijeme u kojem živimo. Izbori, predizborne kampanje, predizborna obećanja, zaziranje od tiranije, pozivanje na tekovine klasičnoga svijeta... sve to suvremenom čovjeku zvuči poznato. Može mu, naravno, ukazati na iste civilizacijske temelje, ali ga može i potaknuti na promišljanje

o ideji povijesnog napretka. Odbacujući ustaljenu predodžbu o srednjem vijeku kao „mračnom“ i iznimno represivnom razdoblju, štoviše, gluhom na svaki finiji oblik političke misli, preostaje zapitati se: što nas uopće čini *modernima*?

Ivan Moškato

Antal Molnár, *Zagrebačka biskupija i osmanska Slavonija u 17. stoljeću. Uloga Katoličke crkve u teritorijalnoj integraciji kontinentalne Hrvatske*, Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2022, 225 str.

Godine 2022. u izdanju Hrvatskog instituta za povijest objavljen je prijevod knjige *Zagrebačka biskupija i osmanska Slavonija u 17. stoljeću. Uloga Katoličke crkve u teritorijalnoj integraciji kontinentalne Hrvatske* mađarskog povjesničara Antala Molnára. Molnár se u svojim istraživanjima uglavnom bavi mađarskom i crkvenom poviješću, a specijalizirao se u temama osmanske Mađarske i Balkana u 16. i 17. stoljeću. Od 2021. godine član je Papinskog odbora za povijesne znanosti, a uz to je i ravnatelj Instituta za povijest Istraživačkoga centra za humanistiku Mađarske akademije znanosti te izvanredni profesor na Odsjeku za novovjekovnu povijest Sveučilišta Eötvös Loránd u Budimpešti.

Struktura knjige *Zagrebačka biskupija i osmanska Slavonija u 17. stoljeću. Uloga Katoličke crkve u teritorijalnoj integraciji kontinentalne Hrvatske* vrlo je pregledna što pridonosi lakoći čitanja. Knjiga se sastoji od kratkog uvodnog dijela, tri središnja dijela te kratkog zaključka.

U *Uvodu* (1-8) autor navodi opće informacije oko istraživanja ove teme. Opisuje pozadinu svog dosadašnjeg istraživanja povijesti ugarske i balkanske Katoličke crkve pod Osmanlijama, istaknuvši da se time bavi još od svojih studentskih dana. Osim toga, navodi koliko je i na koji način tema istražena u dosadašnjoj historiografiji, kako mađarskoj tako i hrvatskoj. Također, spominje probleme na koje je naišao prilikom istraživanja teme te zahvaljuje svima koji su mu pomogli, kako u istraživanju, tako i u stvaranju ove knjige.

Prvi od tri glavna dijela ove knjige zove se *Zagrebačka biskupija u sklopu ustrojstva ugarske Katoličke crkve u 16. i 17. stoljeću* (9-58). On je podijeljen na dva poglavlja - „Posljedice osmanskog osvajanja na području zagrebačke biskupije“ (9-24) i „Mijene institucionalnog ustrojstva Zagrebačke biskupije“ (24-57). Ta su dva poglavlja podijeljena na dodatna potpoglavlja. Prvo poglavlje započinje potpoglavljem „Preustroj povijesno-geografskih okvira“ (9-13). U njemu Molnár piše o teritorijalnim promjenama i okolnostima koje su zadesile područje Slavonije u razdobljima srednjeg i ranog novog vijeka. Vrlo je bitno što je autor odmah na početku knjige pojasnio problematiku što se tiče tumačenja prostora koji se promatra kroz knjigu. Molnár najprije spominje česta razlikovanja u prijašnjoj literaturi oko uporabe pojmova Slavonija i Hrvatska, a zatim pojašnjava čitaocu za koje će prostore on upotrebljavati te pojmove. Sljedeće potpoglavlje, „Teritorijalne i materijalne posljedice“ (14-19), započinje deskripcijom povijesti Zagrebačke biskupije tijekom razdoblja srednjeg vijeka, a većina tog potpoglavlja posvećena je opisu utjecaja osmanskih osvajanja na teritorijalno i materijalno stanje biskupije. Glavna nit koja se prati kroz ovo potpoglavlje jest usporedba razvoja crkvenih institucija u Hrvatskoj i Ugarskoj u 16. i 17. stoljeću. Autor potpoglavlje završava konstatacijom da se Zagrebačka biskupija tog razdoblja suočila s dva izazova – protestantizmom i naseljavanjem pravoslavnog stanovništva. Iduće potpoglavlje, „Reformacija i doseljavanje pravoslavnih Srba“ (19-24), bavi se upravo tim